पूजयित्वा सुरांस्तत्र बलिं दद्यात् समन्त्रितः।
पुनर्हिमानि होतव्यं चत्वारि राजसत्तम!॥
चतुर्थीकर्म्मे कर्त्तव्यं देवं तत्रापि शक्तितः।
स्नात्वा तु यज्ञपात्राणि यज्ञोपकरणानि च॥
ऋत्विग्भ्यस्तु समं दद्यात् भक्ष्यं विभजेत् पुनः।
होमप्राप्तेन हस्तेन आचार्य्याय निवेदयेत्॥
ततः सहस्रं विप्राणामथवा शतं तथा।
भोजयेच्च यथाशक्त्या यथाशक्त्या च दक्षिणाः॥
एवमेव पुरा ह्येष तडागविधिरुच्यते।
भूमयोऽपि च कर्त्तव्या तथा पुष्करिणीष्वपि च॥
एष एव विधिर्दृष्टः प्रतिष्ठा तत्रैव च।
भवतस्तु विशेषः स्यात् प्रासादोद्यानभूमिषु॥
अथवा ऋत्विगाचार्य्यविधिदृष्टेन कर्म्मणा।
अल्पेनैकाग्रचित्तेन कार्य्यं वित्तशाठ्यादृते वृथाम्॥
तडागे कालविशेषे जलस्थितेः फलं यथा,—
"प्रावृट्काले स्थितं तोयमग्निहोमसमं स्मृतम्।
शरत्काले स्थितं तोयं बहुसस्यफलदायकम्॥
वाजपेयफलसमं हेमन्तशिशिरस्थितम्।
अश्वमेधसमं प्राहुर्ग्रीष्मसन्तसमयस्थितम्॥
ग्रीष्मेऽपि तु स्थितं तोयं राजसूयफलाधिकम्॥"
तडागकरणे फलं यथा,—
"एतान्महाराज! विशेषधर्म्मान्
करोति योऽर्थांश्च शुद्धबुद्धिः।
स याति ब्रह्मालयमेककल्पं
दिवं पुनर्याति तथैव दिवम्॥"
इति पाद्मे क्रियाकाण्डम्॥

तडाघातः, पुं, (तटे आघातः। एषोदरात् टस्य डत्वम्।) उद्वौलस्य दक्षिणकाघातः। यथा, "उच्चैःकरिकराघातैः तडाघातं विदुर्बुधाः॥" इति कुमारसम्भवटीका॥

तडित्, स्त्री, (ताडयत्यभ्रमिति। तड आघाते+"वाऽर्त्तिभ्यां कुक् च।" उणां। १।१००। इति इतिप्रत्ययः कुक् च।) विद्युत्। इत्यमरः।१।३। ८॥ (यथा, रघुः। ९।५४।
"अथ यमस्य इव त्रिदशायुधं
कनकपिङ्गतडिद्गुणसंयुतम्।
धनुरधिज्यमनाधिरपाश्रये
नरपतेरपरोधितकेशरी॥")

तडित्वान्, [त्] पुं, (तडित् विद्युदस्यास्तीति। तडित्+मतुप्। मस्य वः।) मेघः। सुक्तकम्। इत्यमरः। १।३। ७,२। ४। १५९॥ (विद्यद्विशिष्टे, त्रि। यथा,—
"समुदितमिव तडित्वतीं
जलवता शरदभ्रसुदर्शनीम्॥"
इति किरातार्जुनीये। ५। ४॥)

तडकः पुं, (तडते इत्यतीति। तड+क्युल्।) खञ्जनपक्षी। पेनः। समाखप्रायवाक्। शल्लकी। तरस्कन्धः। मायावहुलके, त्रि। इति मेदिनी। के, ९८॥

तडकः, पुं, स्त्री, (तड+क्युल्।) परिच्छदः। इति जिह्वादिसंग्रहे अमरः॥

तडुः, पुं, शिवद्वारपालविशेषः। इति हलायुधः॥

तडुरीकः, पुं, कोटमात्रम्। (तडुरे भवः। तडुल+ढः। तस्य टः।) तडुलोदकम्। वर्म्मरे, त्रि। इति मेदिनी। ये, ९५॥

तडुलः, पुं, (तड्यते आहन्यते इति। तड आघाते+"वाशिवर्त्तेति।" उणां। १।१०७। इति उलच्। यद्वा, "हनूघुटितनितड्भ्य उलन् तडश्च।" उणां।५।८। इतिउलन् तडादेशश्च।) विड्लम्। इति मेदिनी। ले, ९६॥
("पुंसि क्लीबे विड्लः स्यात् क्षमिश्रो जन्तुनाशनः।
तडुलश्च तथा मेहममोघा चित्रतडुला॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)
तडुलीयशाकम्। इति शब्दरत्नावली॥ धान्यादिनिकरः। इति मेदिनी। ले, ९६॥ चाउल इति भाषा। (यथा, पञ्चतन्त्रे। ३।५५।
"वङ्गतिः श्रेयसी पुंसां स्वपत्ये च विशेषतः।
तुषैरपि परिभ्रष्टा न प्ररोहन्ति तडुलाः॥
सुदुर्ज्जरः स्वादुरसो हृद्यस्तडुलो नवः।
शस्यानामन्नमेहहरः पुराणस्तडुलः स्मृतः॥
द्रव्यसंयोगसंस्कारविकारान् समवेक्ष्य तु।
यदाकारमभासाद्य भोक्तुर्वा हृन्नतोऽपि वा॥
अनेकद्रव्ययोगित्वात्तस्मात् विनिर्द्दिशेत्॥"
इति सुश्रुते सूत्रस्थाने ४६ अध्याये॥)
भृष्टतडुलगुणाः। सुगन्धित्वम्। कफनाशित्वम्। रूक्षत्वम्। पित्तकारित्वञ्च। इति राजवल्लभः॥

तडुलपरीक्षा, स्त्री, (तडुलेन परीक्षा।) नवविधदिव्यान्तर्गतदिव्यविशेषः। चालपड़ा इति भाषा। तद्विधानं यथाह पितामहः।
"शौर्य्ये तु तडुला देया नान्यत्रेति विनिश्चयः।
तडुलान् कारयेच्छुद्धान्छावेन्नान्यस्य कस्य चित्॥
मृण्मये भाजने स्नात्वा आदित्यस्याग्रतः शुचिः।
स्नानोदकेन संमिश्रान् रात्रौ तत्रैव वासयेत्॥
प्राङ्मुखोपोषितं स्नातं शिरोरोपितपत्रकम्।
तडुलान् भक्षयित्वा तु पत्रे निष्ठीवयेत्त्रिधा॥
भूर्ज्जस्येव तु नाभस्य अभावे पिप्पलस्य तु।
शोणितं दृश्यते यस्य दुष्टस्तस्य च शोर्य्यते॥
गात्रञ्च कम्पते यस्य तमशुद्धं विनिर्द्दिशेत्॥"
स्नानोदकेन देवतास्नानोदकेन। तथा च कात्यायनः।
"देवताज्ञानपानीयस्निग्धतडुलभक्षणे।
मुहुर्निष्ठीवनात् शुद्धो नियम्योऽशुचिरन्यथा॥
शिरोरोपितपत्रकं तडुलान् भक्षयित्वा निष्ठीवयेत् प्राड्विवाकः इति। निष्ठीवयेदिति क्रियातः सिद्धम्। तुलानिरूपितं सर्व्वदिव्यसाधारणञ्च धर्म्मवाहनादिदिव्यानां पूर्व्ववदिहापि कर्त्तव्यम्॥ शिरोरोपितपत्रवेस्तमन्त्रादि यथा,—
तत्रार्थमभियुक्तस्य वेस्तयित्वा तु पत्रके।
मन्त्रेणानेन सहितं कुर्य्यात्तस्य शिरोगतम्॥
आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलश्च
द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च।
अहश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये
धर्म्मो हि जानाति नरस्य वृत्तम्॥"
इति दिव्यतत्त्वम्॥

तडुला, स्त्री, (तड्यते आहन्यते इति। तड+उलच् ततराप्।) महाबलमूला। विड्लम्। इति राजनिर्घण्टः॥

तडुलानु, क्ली, (तडुलस्य अनु।) तडुलोदकम्। पैसुनि इति भाषा। तत्पर्य्यायः। अन्नाम्बु २। इति वैद्यकपरिभाषा॥ तडुलोत्थम् ३। इति राजनिर्घण्टः॥ यथा, वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहे अन्नपानाधिकारे।
"पिबेत् यमांशं तद्वर्त्तं यथौकं तडुलाम्बुना॥"

तडुली, स्त्री, (तडुल+ङीष्।) यवतिक्ता लता। शशाकुलीकर्कटी। तडुलीयशाकः। इति राजनिर्घण्टः॥ (विस्तरस्तु तडुलीयशब्दे ज्ञातव्यः॥)

तडुलीयः, पुं, (तडुलीव कायतीति। कै+कः।) तडुलीयशाकः। इति शब्दरत्नावली॥

तडुलीयः, पुं, (तडुलाय हितः। तडुल+"विभाषा हविरपूपादिभ्यः।" ५।१।४। इति छः।) पत्रशाकविशेषः। सुदियानटिया इति चाँपानटिया इति च वङ्गभाषा। चवराइ इति अल्पमरिचा इति च हिन्दी भाषा। तत्पर्य्यायः। अल्पमारिषः २। इत्यमरः। २।४। १३६॥ तडुलीकः ३ तडुलः ४। इति शब्दरत्नावली॥ भल्लीरः ५ तडुली ६ तडुलीयकः ७ ग्रन्थिलः ८ बहुवीर्य्यः ९ मेघनादः १० घनस्वनः ११ सुशाकः १२ प्रथशाकः १३ स्फूर्जथुः १४ खनिताक्षयः १५ वीरः १६ तडुलनामा १७। अस्य गुणाः। शिशिरत्वम्। मधुरत्वम्। विषपित्तदाहभ्रमनाशित्वम्। रुचिकारित्वम्। दीपनत्वम्। पथ्यत्वञ्च। तद्गुणाः। हिमत्वम्। अर्शःपित्तरक्तविषकासविनाशित्वम्। शीतलत्वम्। मधुरत्वम्। विपाके दाहशोषभ्रमनत्वम्। रुचिदाहत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ विड्लम्। ताण्डम्। इति मेदिनी। ये, ११९॥ अस्य पर्य्यायगुणाः।
"तडुलीयो मेघनादः वाल्लीरस्तडुलीरकः।
भल्लीरस्तडुलीबीजो विषघ्नश्चाल्पमारिषः॥
तडुलीयो लघुः शीतो रूक्षः पित्तकफास्रजित्।
दृष्टिघ्नश्चमलो ग्रन्थो दीपनो विषहारकः॥"
तद्भेदः। जलतडुलीयं शाके कचटमिति प्रसिद्धम्।
"शाकीयतडुलीयन्तु कचटं समुदाहृतम्।
कचटं तिक्तकं रक्तपित्तानिलहरं लघु॥"
इति भावप्रकाशः॥

तडुलीयकः, पुं, (तडुलीय+स्वार्थे कन्।) तडुलीयशाकः। (यथा, हारीते १ स्थाने १० अः।
"स्वादुः पाके त्वक्पित्तविषघ्नस्तडुलीयकः।
हन्ति वातं विड्विबन्धं मूत्रवातकफे हितः॥")
विड्लम्। इति राजनिर्घण्टः॥

तडुलीयिका, स्त्री, (तडुलीय+स्वार्थे कन् स्त्रियां टाप्। कापि अत इत्वञ्च।) विड्लम्। इति राजनिर्घण्टः॥

तडुलुः, स्त्री, (तडुल+एषोदरात् उले साधुः।) विड्लम्। इति शब्दरत्नावली॥